

رقابت سیاسی و راهبرد جمهوری اسلامی ایران در ترسیم وضعیت مطلوب

سید محمدرضا حسینی*

چکیده

این مقاله به بررسی وضعیت رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی و مقایسه وضعیت موجود و مطلوب پرداخته است. با توجه به ویژگی‌های بنیان سیاسی این نظام، تلاش شده است علاوه بر استفاده از منابع رایج، با تکیه بر منابع بومی همچون بیانات و آرای بنیان‌گذار انقلاب اسلامی و مقام معظم رهبری و همچنین بررسی اسناد بالادستی و به‌طور ویژه قانون اساسی، چهارده مؤلفه بررسی رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی استنتاج و با روش پیمایشی عملیاتی شود. نتایج نشان می‌دهد که میانگین وضعیت موجود از نقطه متوسط پایین‌تر و حاکی از شکاف معنادار بین وضعیت موجود و مطلوب رقابت سیاسی کشور است. همچنین وضعیت موجود در مؤلفه‌های قانون‌مداری، اخلاق‌مداری، وحدت و دین‌مداری مطلوب نیست و آسیب‌پذیر است.

واژگان کلیدی

رقابت سیاسی، مشارکت سیاسی، مردم‌سالاری دینی، جمهوری اسلامی ایران، امام‌خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای

Email: smrh238@gmail.com

* عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی

تاریخ پذیرش: ۹۵/۶/۲۸

تاریخ ارسال: ۹۵/۲/۳۰

فصلنامه راهبرد / سال بیست و پنجم / شماره ۸۰ / پاییز ۱۳۹۵ / صص ۲۰۴-۱۸۵

جستارگشایی

اعتقاد به ضرورت وجود رقابت سیاسی، به‌عنوان یک اصل مسلم در فرایندهای سیاسی، آن را از شاخص‌های نظام مردم‌سالار دینی قرار می‌دهد که در شرایط مطلوب از کارویژه مختلفی از جمله ثبات سیاسی، پویایی و نشاط سیاسی و اجتماعی، تقویت وفاق اجتماعی برخوردار خواهد بود. در عین حال باید به این نکته توجه کرد که صرف وجود تکثر در آرا و رقابت‌های سیاسی و اجتماعی، ارزش‌های پیش‌گفته محقق نخواهد شد. چراکه بسیاری از جدال‌ها، ناشی از نوع رویکردی است که بر اساس آن هر گروه خود را به‌عنوان مبنا و معیار اقتدار سیاسی می‌داند و این فرایند به گونه اجتناب‌ناپذیر به جدال و رویارویی منجر می‌شود؛ زیرا گروه‌های سیاسی در شرایط جدال ساختاری به الزام‌های اخلاقی یا مصالح توجهی ندارند. برای گذار از چنین فرایند پرتنش و شرایط شکننده‌ای که فراروی ما قرار دارد، باید روندی در پیش گرفته شود تا بر اساس آن قاعده‌ها و الزام‌های رفتار سیاسی گروه‌های رقیب بر اساس معیارهایی انجام پذیرد که بین اشخاص و گروه‌های سیاسی موجود مشترک باشد. به عبارت دیگر رفتار گروه‌های رقیب باید بر محور یک قاعده رفتاری شکل گیرد که اتکای به آن برای تمامی گروه‌ها الزام‌آور باشد (تاجیک و همکاران، ۱۳۸۱: ۲۶۲). بنابراین، رقابت‌های سیاسی زمانی می‌تواند ارزشمند تلقی شود که به پراکندگی و تفرق سیاسی منجر نشود. از این رو، رقابت خود نیازمند بسترها و شرایطی از جمله فرهنگ سیاسی مشارکتی، وجود روحیه انتقادپذیری و پایبندی به مقررات، وجود نهادهای مدنی و بسیاری دیگر از مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است تا از این طریق، حدود و ثغور آن مشخص شود. با توجه به این مسئله، در این مقاله سعی شده است با تکیه بر منابعی همچون بیانات و آرای بنیان‌گذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و همچنین بررسی اسناد بالادستی و به‌طور ویژه قانون اساسی جمهوری اسلامی، مؤلفه‌هایی برای التزام همه طرف‌های رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران استخراج شود و مبنای تحقیق قرار گیرد. از جمله پیش‌فرض‌های محقق این است که رقابت سیاسی در ایران در تاریخ معاصر با توجه به انبساط و انقباض نظام سیاسی و همچنین نوع فرهنگ سیاسی، کم‌وبیش در مقاطعی وجود داشته است، ولی در قالب احزاب و نهادهای مدنی، نهادینه نشده و علاوه بر گرایش به خشونت، مبتلابه نوعی قانون‌گریزی نیز بوده است. پرسش‌های تحقیق عبارتند از اینکه مؤلفه‌ها و شاخص‌های رقابت سیاسی مطلوب در جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ (وضعیت مطلوب) و وضعیت موجود رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟ (وضعیت موجود) و همچنین میزان فاصله رقابت سیاسی موجود و مطلوب و ضعف‌ها و نقیصه‌های آن کدامند؟ (آسیب‌شناسی).

پیشینه تحقیق. عمده متون علمی موجود در حوزه رقابت سیاسی به یک بعد از رقابت سیاسی یا نسبت رقابت سیاسی با یک موضوع دیگر همچون ثبات سیاسی، امنیت ملی، احزاب سیاسی، بحران مشروعیت، توسعه یا نخبگان پرداخته‌اند و اغلب با استفاده از روش کتابخانه‌ای و تئوریک است، اما این نوشته به ابعاد مختلف رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران از ابتدای انقلاب تا سال ۱۳۹۲ با استفاده از روش پیمایشی پرداخته است.

از جمله متونی که بیشتر به مباحث نظری پرداخته‌اند، کتاب «رقابت سیاسی: تئوری و کاربری‌ها» (رومر،^۱ ۲۰۰۱) است که نظریه متحد و یکپارچه‌ای را راجع به رقابت سیاسی میان احزاب مطرح می‌کند. مقاله «جناح‌ها و رقابت سیاسی» (پرسیکو،^۲ ۲۰۱۱) نیز الگوی جدید رقابت سیاسی را ارائه می‌کند که در آن نامزدها به جناح‌ها تعلق دارند. همچنین در کتاب «درآمدی بر خطوط قرمز در رقابت‌های سیاسی» (افتخاری، ۱۳۸۱) اهمیت خطوط قرمز و زمینه‌های فلسفی آن و اینکه آسیب‌پذیری امنیت جامعه ناشی از عدم توجه جدی به خطوط قرمز می‌باشد، مورد نظر است. مقاله «گرپذیری سیاسی و منافع ملی: جایگاه رقابت سیاسی ایران» (عطارزاده، ۱۳۷۸) نیز، معتقد است که وجود حدود و حریم برای رقابت‌های سیاسی یک امر ضروری است و بدون در نظر گرفتن ضابطه و حدود مشخص، به‌طور قطع منافع ملی آسیب خواهد دید. از طرفی در کتاب «هیئات رقابت‌های سیاسی و مصلحت ملی» (همایش رقابت‌های سیاسی و امنیت ملی ۱۳۷۹)، فقدان اجماع بر سر مشترکات و تأکید بیش‌ازحد بر مفترقات، یکی از زمینه‌های اساسی تعارض میان پویایی رقابت سیاسی و امنیت ملی به شمار می‌رود. از جمله متونی که تکیه اصلی بحث بر مصداق و به عبارتی جمهوری اسلامی ایران است، مقاله «اکارآمدی احزاب سیاسی در ایران معاصر» (ضابط‌پور، ۱۳۸۰) است که نهادینه نشدن احزاب سیاسی را مشکل مهم در رقابت سیاسی در ایران تلقی می‌کند. همچنین کتاب «جهانی‌شدن و دموکراسی در ایران» (شهرام، ۱۳۸۶) سعی دارد تأثیر جهانی‌شدن را به‌عنوان پدیده‌ای نو در اندیشه و جامعه‌شناسی سیاسی بر روند دموکراسی و رقابت سیاسی در ساختار نظام سیاسی ایران تبیین کند. کتاب کالبدشکافی جناح‌های سیاسی ایران (ظریفی‌نیا، ۱۳۷۸) ضمن پرداختن به انواع دسته‌بندی‌های سیاسی در کشور پس از انقلاب، نحوه شکل‌گیری آنها و برخی رقابت‌های بین جناح‌ها را بازگو کرده است. در کتاب «دیباچه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران» (بشیریه، ۱۳۸۱)، برخی شاخص‌های رقابت سیاسی نظیر تکثر سیاسی و مردم‌سالاری، دولت و زمینه‌های ساختاری، فرهنگ سیاسی و ... را در جمهوری اسلامی ایران بررسی شده

1. John Romer
2. Nicola Persico

است. مقاله «دولت: بحران مشروعیت و رقابت‌های سیاسی» (فیرحی، ۱۳۸۴)، بحران مشروعیت را مهم‌ترین مشکل رقابت سیاسی جمهوری اسلامی ایران می‌داند. همچنین برخی از متون به دوره خاصی در ج.ا.ا می‌پردازد که در این راستا می‌توان کتاب‌های «جامعه‌شناسی ۲۲ خرداد» (امینی، ۱۳۸۹)، «جامعه‌شناسی انتخاب یازدهم» (دارابی، ۱۳۹۲)، «انتخاب هشتم» (دارابی، ۱۳۸۱) و «رفتار انتخاباتی در ایران» (دارابی، ۱۳۸۸) اشاره کرد که به بررسی و تحلیل انتخابات دوره‌های ریاست جمهوری؛ همچنانکه کتاب «گذر از بحران جانشینی» (احتشامی، ۱۳۸۵) به چگونگی توزیع قدرت بعد از رحلت امام خمینی و تغییرهای انجام‌شده در قانون اساسی اشاره می‌کند. برخی از تحقیقات نیز، به رابطه رقابت سیاسی و پدیده دیگری پرداخته‌اند که در همین راستا مقاله‌های «رقابت سیاسی در چارچوب: درآمدی بر نسبت رقابت سیاسی با سرانه ناامنی» (افتخاری، ۱۳۸۰) و «چهره متغیر امنیت داخلی: بررسی نسبت امنیت داخلی با رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران» (افتخاری، ۱۳۷۸) سعی دارند تا رابطه بین امنیت داخلی و رقابت سیاسی و این مسئله که رابطه بین دو متغیر مذکور می‌تواند مثبت یا منفی باشد را مورد توجه قرار دهند. در همین راستا مقاله «رهیافت نظری تحلیل رقابت سیاسی و وفاق اجتماعی در ایران» (میرمحمدی، ۱۳۸۰)، رقابت سیاسی را یکی از نمادهای مشارکت سیاسی حکومت‌های مردمی و مردم‌سالار دانسته و معتقد به تقدم توسعه اقتصادی نسبت به رقابت سیاسی است.

۱. مفهوم رقابت سیاسی

اگر ندرت و کمیابی منابع را ویژگی بارز جهان‌زیست تلقی کنیم، تلاش افراد و گروه‌ها برای دستیابی به سهم بیشتری از آن منابع، به‌خودی‌خود نوعی رقابت را موجب می‌شود. با توجه به اینکه موضوع سیاست، قدرت است؛ بنابراین رقابت سیاسی، رقابتی است که به کسب قدرت سیاسی و اعمال آن می‌پردازد. لازم به ذکر است که امروزه به‌جای این که از سیاست به معنی مجازات کردن یا صرف اداره ملک و ملت به ذهن متبادر شود، از سیاست به‌مثابه فرایند مداوم مذاکره برای حل مصالحه‌آمیز منازعات یاد می‌شود. مدیریت سیاسی در این میدان، وظیفه‌دار سازمان‌دهی رقابت برای اجتناب از بی‌ثباتی و نابسامانی است. از این منظر، سیاست به تعبیر دورژ، ژانوسی است که یک روی آن منازعه، رقابت، ستیز، کشمکش و تضاد و روی دیگر آن مصالحه، همکاری، وفاق، ثبات و همگرایی است؛ بنابراین، عرصه سیاست عرصه میدان رقابت افراد، گروه‌ها برای یافتن سهم بیشتری از منابع کمیاب یعنی قدرت است و هنر سیاستمداران باید آن باشد که با نهادینه‌کردن رقابت، گروه‌ها و طرف‌های رقیب را وادارند که از اصول موضوعه، مبانی و پایه‌های رژیم سیاسی یا بین‌المللی فراتر نروند و قاعده‌های بازی را رعایت کنند (کریمی‌مله، ۱۳۸۰: ۲۹۴).

رقابت سیاسی، ارزشی متعلق به دوران مدرن و انسان معاصر است و اگرچه ریشه در تجربه‌های تاریخی بشر دارد، ولی شکل نوین آن با تجربه‌های گذشته بسیار متفاوت است. عوامل چندی در تکوین چهره نوین رقابت سیاسی دخالت داشته‌اند. آثار سوء ناشی از ظهور و حاکمیت رژیم‌های خودکامه، اقتدارگرا و تمامیت‌خواه، ارتقای سطح آگاهی عمومی متعاقب توده‌ای شدن آموزش، ظهور و گسترش فناوری و شبکه‌های مدرن اطلاعاتی و ارتباطی، پیدایش گروه‌های واسطه، پیچیده‌تر شدن حیات اجتماعی و عوامل دیگر، انسان را به این نتیجه رساند که مدیریت امور اجتماعی از عهده فرد و گروه خارج است. لذا انسان الزام منطقی یافت تا عرصه حکمرانی را برای حضور کلیه صاحب‌نظران باز گذارد تا از راه عرضه آرا و برخورد افکار و نقد آنها در جریان یک رقابت سالم، در نهایت سیاست صحیح اتخاذ نشود؛ بنابراین رقابت سیاسی به‌مثابه رفتاری طبیعی و حتی مفید، وجه ممیزه ساخت سیاسی غیرمتمرکز و دموکراتیک است و بروز رقابت، ذاتی سیاست و امری طبیعی و حتی ضروری است و جوامع فاقد رقابت سیاسی، از ایستایی در رنج و از پویایی بی‌بهره‌اند. از این نگاه، رقابت سیاسی می‌تواند پدیده‌ای مفید و سازنده به‌شمار آید، مشروط به اینکه تمام تلاش‌های سیاسی معطوف به جلوگیری از تبدیل رقابت سیاسی به کشمکش و منازعه شود. البته در جریان مدرنیته این پدیده دستخوش تحول و دگرگونی شد، به‌طوری‌که شاهد گذر از پیکارهای خشن و گریز از مرکز به پیکارهای مسالمت‌آمیز و مبتنی بر گفتگو، گذر از تحرک سیاسی جمعی و توده‌ای به پیکارهای نهادینه و قانونمند، گذر از پیکارهای برون‌سیستمی به رقابت‌های درون‌سیستمی، گذر از پیکارهای هویتی به رقابت‌های اجتماعی و اقتصادی و همچنین ساماندهی رقابت سیاسی برای تحقق شایسته‌سالاری در حکومت می‌باشیم (ایوبی، ۱۳۸۰: ۱۲۶). رقابت سیاسی می‌تواند در سطوح و عرصه‌های مختلفی شکل بگیرد. در عصر ما، یعنی عصری که واحدها و بازیگران اصلی سیاست را دولت‌ملت‌ها تشکیل می‌دهند، رقابت سیاسی می‌تواند بین این واحدهای سیاسی (دولت‌ملت‌ها) و هم در درون هر یک از آنها جریان پیدا کند. البته بحث ما به درون این واحدهای سیاسی مربوط است. در این سطح دست‌کم چهار عرصه اصلی رقابت را می‌توان از یکدیگر تفکیک کرد: نخست رقابت میان دولت (هیئت حاکمه) با گروه‌های سیاسی رقیب یا مخالف که در بیرون از هیئت حاکمه قرار دارند. دوم، رقابت میان جناح‌های مختلف هیئت حاکمه و گاه بین نهادها و سازمان‌های گوناگون دولتی. سوم، رقابت میان خود گروه‌های سیاسی مخالف. چهارم، رقابت در درون هر یک از گروه‌های مخالف. البته گروه‌ها و افرادی که به رویارویی سیاسی با یکدیگر مشغولند، به شیوه‌های گوناگونی این کار را دنبال می‌کنند. آنها ممکن است این رقابت‌ها را از مجاری رسمی یا غیررسمی پیگیری کنند. ممکن است به

شیوه‌های مسالمت‌آمیز متوسل شوند یا شیوه‌ها و ابزارهای خشونت‌آمیز را به کار گیرند. همچنین ممکن است نهادهای غیرنهادینه باشد (دلوری، ۱۳۷۸: ۲۶).

ملاحظات نظری. از لحاظ نظری چه زمینه و بستری برای شکل‌گیری رقابت سیاسی توجیه‌بردار است؟ در کدامیک از مکاتب نظری یا نظریات موجود، رقابت سیاسی جایگاهی موجه دارد؟ در چه ساختار سیاسی و در پرتو کدام دستگاه نظری رقابت سیاسی از جایگاهی حیاتی برخوردار است. در ابتدا لازم است به این نکته اشاره شود که از لحاظ نظری سه الگوی رقابت سیاسی وجود دارد. الگوی نخست، با خصوصیت مبارزه بر ضد رژیم سیاسی و خصایل اپوزیسیون برانداز و غیرقانونی مطابقت کامل دارد. الگوی دوم، رقابت برای نظام سیاسی نام دارد. در این الگو، ارزش اساسی و اولیه نظام سیاسی، اهمیت دادن به اقتدار است و رقابت سیاسی به منزله ارزش ثانوی مطرح است و زمانی در کانون توجه قرار می‌گیرد که خصلت اقتدارگرایی رژیم، آن را اقتضا نماید. الگوی سوم، رقابت در چارچوب نظام سیاسی نام دارد. چند فرض اولیه و مبنایی، زیرساخت‌های الگوی سوم را تشکیل می‌دهند: نخست اینکه نظام سیاسی منظور نظر در این الگو مشروع و مقبول است و با خواست مردم روی کار آمده است. دوم اینکه محتوای قانون اساسی این نظام سیاسی، انعکاس خواست قلبی مردمی است که برپایی آن رژیم را موجب شده‌اند. سوم اینکه پایه‌های این رژیم به نظر مردم عقلایی و منطقی است، به‌طور صحیح در جای خود قرار دارد و تغییر آنها نامطلوب قلمداد می‌شود. چهارم اینکه اداره امور کشور در این رژیم به اتکای آرای عمومی است که این خود بیانگر تأثیر واقعی رقابت سیاسی بر سیاست‌سازی، سیاست‌گذاری و اجرای سیاست‌ها در این رژیم است. پنجم اینکه لزوم بقای یک چنین نظام سیاسی مطلوبی در ذهن همه نیروهای جامعه سیاسی مسلم است و هیچ‌گونه بن‌بستی در راه بقای نظام سیاسی وجود ندارد و خود قانون اساسی راه‌های ابقای نظام را به نحو کلی ترسیم کرده است. ششم اینکه حدود رقابت و مشارکت سیاسی مشخص شده و بر آن توافق کلی وجود دارد. (خواججه‌سروی، ۱۳۸۲: ۷۴-۶۶). بنابراین الگوی سوم، میانه دو الگوی دیگر قرار می‌گیرد و در آن برای رقابت سیاسی حدودمرزی وجود دارد که بازیگران سیاسی امکان تجاوز به آن را ندارند و این حدود همان چارچوبی را تشکیل می‌دهد که رقابت در درون آن انجام می‌گیرد و به نظر می‌رسد که این الگو با توجه به اهداف تحقیق حاضر، برای جمهوری اسلامی ایران مناسب است. در ادامه به‌طور مختصر به برخی نظریات مرتبط با رقابت سیاسی اشاره می‌کنیم.

بنابر نظر پارتو، هنگامی که طبقات یا «کاست‌ها» به‌صورت بسته و انعطاف‌ناپذیر باشند، افراد شایسته و مستعد طبقات پایین، امکان دسترسی به مقامات بالای جامعه و مدیریت را

نخواهند داشت، پس علیه نظم اجتماعی به پا می‌خیزند تا آن را سرنگون سازند و برای رسیدن به این هدف بر توده‌ها تکیه می‌زنند. در صورتی که طبقات رهبری‌کننده بازتر عمل کنند، افراد پایین‌تر می‌توانند در آن نفوذ کرده و به مقامات بالا ارتقا یابند که این حالت، تنش‌های اجتماعی را کاهش می‌دهد و زمینه رقابت سیاسی فراهم می‌شود (مارش و استوکر، ۱۳۷۸: ۳۶۰). همچنین دستورالعمل هانتینگتون آن است که پیش از گسترش دامنه رقابت سیاسی باید یک نظام دوحزبی یا چندحزبی یا یک حزب مسلط ایجاد شده و استحکام یابد و رقابت سیاسی در چارچوب آن به جریان افتد. به عبارت دیگر تنها ماشین حزبی، در جوامع در حال گذر پاسخگوی حفظ رقابت سیاسی است و در غیر این صورت باید منتظر رویدادهای خشونت‌بار و بی‌ثبات‌کننده بود (هانتینگتون، ۱۳۷۵: ۳۸۷). از طرفی وبر معتقد است که جامعه هرچه به سمت کنش‌های اجتماعی و سیاسی معطوف به هدف (عقلانی) برود و از طرفی هرچه مشروعیت جامعه به سمت مشروعیت قانونی تمایل پیدا کند، زمینه‌های رقابت سیاسی مورد نظر بیشتر فراهم می‌شود. (وبر، ۱۳۷۴: ۴۵-۴۴). لوسین پای، فرایند نوسازی و دگرگونی سیاسی را مستلزم گذار از پنج مرحله متفاوت بحران‌های هویت، مشروعیت، نفوذ، مشارکت و توزیع می‌داند. به اعتقاد او، گذر از هر یک از این مراحل، تضادها و رقابت‌های خاصی به همراه دارد. مراحل اولیه و به‌ویژه بحران‌های هویت و مشروعیت، معمولاً با کاربرد اجبار بیشتری از سوی دولت همراه است؛ زیرا در این دو مرحله هیئت حاکمه مرکزی، برای ایجاد «ملت» و تدارک «مشروعیت» ناچار از کاربرد زور علیه مراکز محلی قدرت و همچنین علیه نیروهای رقیب در سطح مرکز است. مرحله چهارم نیز از آنجاکه با باور نیروهای متنوع و متعارض به عرصه سیاست و کشمکش‌های سیاسی مترادف است، معمولاً گستره وسیعی از درگیری‌ها و منازعات سیاسی را در پی دارد که خالی از خشونت نیست، اما در مرحله پنجم به تدریج از شدت کشمکش‌ها و کاربرد اجبار و خشونت برای حل کشمکش‌های موجود کاسته می‌شود و جای آن را رقابت سیاسی و سازوکارهای مدیریتی و نهاد می‌گیرد. (پای، ۱۳۸۰: ۴۶۰) در حوزه منابع بومی می‌توان اظهار کرد که پیوند میان دین و سیاست از اساسی‌ترین و با اهمیت‌ترین مبانی رقابت سیاسی مطلوب از نظر حضرت امام و آیت‌الله خامنه‌ای است، به گونه‌ای که تفکیک میان دین و سیاست امکان‌پذیر نخواهد بود و این مهم جز با استخراج کامل سیاست از منابع و متون دینی به دست نمی‌آید. در این دیدگاه در رقابت سیاسی، قدرت نقش ابزاری داشته و صرفاً برای اجرای اهداف و راهبردهای الهی است (امام خمینی، ۱۳۷۶ و www.Khamenei.ir). در حالی که در بینش سکولار و رایج (بعد از رنسانس)، قدرت از مطلوبیت ذاتی برخوردار بوده و در عین ابزار بودن، هدف نیز به شمار می‌رود. همچنین قانون اساسی

(http://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution) علاوه بر اینکه سازمان حکومتی مشخص را ترتیب می‌دهد و نهادها و سازمان‌های حکومتی را تعریف و جایگاه هر یک را مشخص می‌کند، حاوی یک بیانیه حقوقی است که در آن، حقوق اساسی، حقوق عمومی، حقوق طبیعی و غیرقابل تفکیک مردم را بیان و حکومت را موظف به رعایت آنها می‌کند. به این ترتیب حقوق و آزادی‌های مردم از طریق مقید کردن حکومت به قانون اساسی تضمین می‌شود؛ بنابراین قانون اساسی به عنوان اساسی‌ترین سند و منشور ملی جمهوری اسلامی ایران در اداره جامعه بوده و رقابت سیاسی باید معطوف به مفاهیم و اصول آن باشد. به هر تقدیر، منظور ما از رقابت سیاسی در این تحقیق عبارت از هر نوع تلاشی است که در چارچوب نظام عمدی و به نسبت بادوام و مسالمت‌آمیز، خواه نامنظم و خواه منظم (نهادینه) بین افراد و گروه‌ها بر سر به دست گرفتن قدرت سیاسی می‌باشد که این رویارویی‌های از حد عدم توافق‌ها و مجادلات معمولی و موقتی میان کارگزاران فراتر رفته و به صورت جبهه‌بندی‌ها و رویارویی‌ها پایدارتر در چارچوب نظام ظاهر می‌شوند. در ادامه برای ارائه مؤلفه‌های رقابت سیاسی مطلوب در جمهوری اسلامی ایران به عنوان نظام سیاسی مردم‌سالار دینی، سعی شده است با استفاده از مباحث و نظریات عنوان شده و با تأکید بر دیدگاه‌های بومی از جمله نظرات حضرت امام (ره) و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، قانون اساسی و همچنین اقتضانات جمهوری اسلامی ایران، به استخراج مجموعه مؤلفه‌هایی پرداخته شود که رقابت سیاسی باید معطوف به آنها بوده و طرف‌های رقابت سیاسی به آنها ملتمز باشند که در این تحقیق مؤلفه‌های زیر مورد نظر است: (۱)

۱- اخلاق ۲- امنیت ۳- قانون ۴- آزادی ۵- دین ۶- تکثر سیاسی، مشارکت سیاسی و مردم‌سالاری ۷- وحدت و وفاق ملی ۸- مسالمت‌آمیز ۹- در چارچوب نظام ۱۰- استقلال ۱۱- نظام سیاسی ۱۲- فرهنگ سیاسی ۱۳- احزاب و جامعه مدنی ۱۴- نخبگان سیاسی.

روش‌شناسی. در این نوشته ابتدا با استفاده از روش کتابخانه‌ای، اسنادی و همچنین مصاحبه‌های اکتشافی به بررسی مفهوم رقابت سیاسی و برخی نظریات مربوطه و در نهایت استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های رقابت سیاسی مطلوب در ج.ا.ا. پرداخته‌ایم. در مرحله بعدی برای استفاده از نظر نخبگان بر اساس مؤلفه‌های مذکور، به تدوین پرسشنامه با دو هدف اقدام کردیم: ۱- بررسی اهمیت (وضعیت مطلوب) هر کدام از شاخص‌های استخراج شده رقابت سیاسی. ۲- بررسی عملکرد (وضعیت موجود) هر کدام از شاخص‌های استخراج شده رقابت سیاسی. در نهایت ۱۷۴ گویه (شاخص) در قالب چهارده مؤلفه رقابت سیاسی طراحی شد. برای بررسی اعتبار پرسشنامه از روش اعتبار صوری استفاده شده؛ به این شکل که پرسشنامه اولیه توسط چند نفر از متخصصان این حوزه مورد بررسی قرار گرفت و پس از ارزیابی آنها،

پرسشنامه نهایی آماده و سپس توسط نخبگان تکمیل شد. گروه پاسخگو در این مرحله سه دسته بودند: ۱- اساتید دانشگاه ۲- فعالان حزبی و سیاسی ۳- کارشناسان مسائل سیاسی و امنیتی. در مجموع پرسشنامه توسط حدود ۴۰ نفر از نخبگان تکمیل شد. علاوه بر پرسشنامه مکتوب، پرسشنامه الکترونیک نیز تهیه و لینک آن به تعدادی از نخبگان ارسال گردید و از آنها خواسته شد، پرسشنامه را تکمیل کنند؛ بنابراین تعدادی از پرسشنامه‌ها از طریق مراجعه حضوری و به صورت مکتوب و تعدادی به صورت الکترونیکی تکمیل گردید. برای سنجش پایایی شاخص‌های تحقیق نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد.

نگاره شماره (۱) - نتایج آلفای کرونباخ مؤلفه‌های رقابت سیاسی در ج.ا.

نام شاخص	آلفای شاخص اهمیت (وضعیت مطلوب)	آلفای شاخص عملکرد (وضعیت موجود)
اخلاق	۰,۸۵	۰,۹۴
امنیت	۰,۸۵	۰,۸۶
قانون	۰,۶۷	۰,۸۴
آزادی	۰,۸۴	۰,۹۷
دین	۰,۹۰	۰,۸۸
تکثر سیاسی، مشارکت سیاسی و مردم‌سالاری	۰,۹۰	۰,۹۱
دولت، زمینه‌های ساختاری	۰,۸۳	۰,۹۷
نخبگان (در احزاب و دولت)	۰,۷۷	۰,۹۴
وحدت	۰,۷۹	۰,۹۲
مسالمت‌آمیز	۰,۸۶	۰,۹۴
چارچوب نظام	۰,۹۲	۰,۸۲
فرهنگ سیاسی	۰,۸۳	۰,۹۷
استقلال	۰,۸۹	۰,۹۱
نظام حزبی، رقابتی	۰,۸۸	۰,۸۷

همان‌طور که در نگاره نیز مشاهده می‌شود، آلفای همه مؤلفه‌ها قابل قبول است و می‌توان گفت ابزار تحقیق از پایایی لازم برخوردار است. برای تحلیل داده‌ها نیز از مدل تحلیل «اهمیت/ عملکرد» (IPA) استفاده شد (که نتایج آن در قسمت بعد با عنوان یافته‌های تحقیق می‌آید). مدل تحلیل اهمیت/ عملکرد (IPA) از قابلیت‌های مناسبی در راستای تطبیق وضعیت موجود و مطلوب برخوردار است. این مدل، توسط *مارتینلا* و *جیمز* ارائه شده است. اهمیت فزاینده مدل IPA در آسیب‌شناسی و مشخص کردن نقاط قوت و ضعف سیستم و کارایی آن در شناخت اولویت‌ها و اتخاذ راهبردهای بهبود، موجب شده که مدل مذکور در زمینه‌های پژوهشی و عملیاتی مختلف، از جمله سلامت، زمینه‌های مالی، دستگاه‌های اطلاعاتی و خدماتی و آموزشی به کار گرفته شود^(۳).

3. Importance-Performance Analysis

یافته‌های تحقیق. در این قسمت به بررسی و تحلیل مؤلفه‌های رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران- با توجه به وضعیت شاخص‌های مربوطه- می‌پردازیم:

اخلاق: اگرچه میانگین اهمیت مؤلفه اخلاق (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۲ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه اخلاق طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۳ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های پرهیز از افترا، هماهنگی بین گفتار و عملکرد توسط حاکمیت و بازیگران سیاسی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگوبودن در مقابل عملکردها، اذعان به اشتباهات و عذرخواهی و پذیرفتن حرف حق رقیب، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی سالم دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

امنیت: میانگین اهمیت مؤلفه امنیت (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۳ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه امنیت طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۷ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های پایبندی به همبستگی ملی و پرهیز از دامن‌زدن به اختلافات، عدم دخالت نیروهای نظامی و اطلاعاتی در همه امور و لزوم پاسخگویی به آنها و مقدم‌داشتن نظم عمومی بر مطالبات فردی و گروهی، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی سالم دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

قانون: میانگین اهمیت مؤلفه قانون (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۴ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه قانون طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۴ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های برابری همه احزاب، گروه‌ها و اشخاص در پیشگاه قانون، عدم تعرض حاکمان، مردم و جناح‌های سیاسی از محدوده اختیارات مشخص شده در قوانین و فصل‌الخطاب‌بودن قانون در جریان رقابت‌های سیاسی، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی سالم دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

آزادی: اگرچه میانگین اهمیت مؤلفه آزادی (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۳ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه امنیت طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۷ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است.

در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های تضمین حقوق معترضان و مخالفان، عدم تفتیش عقاید و چارچوب حقوقی تعیین شده برای تعیین محدوده آزادی و عدم تفسیر شخصی آن، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

دین: میانگین اهمیت مؤلفه دین (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۱ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه امنیت طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۴ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های عدم استفاده از دین در راستای منافع شخصی، جناحی و ابزاری برای حذف رقیب، کسب رضای خداوند به‌عنوان هدف تمام عملکردها و شعارها و گسترش اصل امر به معروف و نهی از منکر در صحنه سیاست، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

تکثر، مشارکت سیاسی و مردم‌سالاری: میانگین اهمیت مؤلفه تکثر سیاسی و مردم‌سالاری (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۲ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور، طبق نظر نخبگان، برابر با ۲,۵ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این شاخص است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های عدم انحصارگرایی در تصدی مناصب، عدم حمایت نامشروع فعالان اقتصادی از گروه‌ها و جریان‌های خاص، پرهیز از تمسک به دین در جهت توجیه انحصارگرایی، عدم انحصار رسانه جمعی ملی به گروهی خاص، قوت جامعه مدنی برای تضمین سلامت نظام، عدم تحمیل دیدگاه‌های غیرفراگیر به جامعه و قابل محاسبه و نظارت‌بودن عملکرد نظام، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

وحدت: میانگین اهمیت مؤلفه وحدت بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۳ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۵ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های عقلانیت سیاسی، وحدت مبتنی بر وفاق و مصالحه به جای وحدت مبتنی بر فشار، تهدید یا مصلحت و توافق بین نخبگان بر سر قواعد رقابت سیاسی، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی، مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

مسالمت‌آمیز: میانگین اهمیت مؤلفه مسالمت‌آمیز (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۲ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۴ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های نهادینه‌شدن فرهنگ نقد، پاسخگویی و گسترش احزاب و نهادهای مدنی جهت ایجاد حلقه واسط بین مردم و دولت، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

چارچوب نظام: میانگین اهمیت مؤلفه چارچوب نظام (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۴ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۳,۱ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های پرهیز از اقداماتی که وفاق ملی را مخدوش می‌کند، جلوگیری از گسترش خطوط قرمز و اعمال چارچوب‌های سلیقه‌ای و منفعت‌طلبانه برای رقابت سیاسی، پرهیز از وجه‌المصالحه قراردادن مصالح ملی در رقابت‌های سیاسی، پرهیز از تضعیف و مناقشه در اصل ولایت فقیه و هزینه‌کردن از ولایت در جهت منافع حزبی و پرهیز از خدشه وارد شدن به اصل جمهوریت نظام در رقابت‌های سیاسی، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

استقلال: میانگین اهمیت مؤلفه استقلال (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۲ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۳,۶ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است که البته این شکاف نسبت به سایر مؤلفه‌ها کمتر است. در مجموع می‌توان گفت هیچ‌کدام از شاخص‌ها در ربع قسمت مربوط به فاقد مطلوبیت قرار نگرفته‌اند و می‌توان گفت وضعیت رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه استقلال در وضعیت تقریباً مناسبی نسبت به سایر مؤلفه‌ها قرار دارد.

نظام سیاسی: میانگین اهمیت مؤلفه دولت، نظام سیاسی (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۲ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۶ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های استفاده از همه ظرفیت‌های قانون اساسی در راستای گسترش رقابت سیاسی، عدم حمایت حاکمیت از جناحی خاص، تحمل و هضم نتایج

ناشی از رقابت‌های سیاسی توسط حاکمیت و عدم استفاده از سانسور توسط حاکمیت، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

فرهنگ سیاسی: میانگین اهمیت مؤلفه فرهنگ سیاسی (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۳ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۶ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های رعایت عقلانیت سیاسی در رفتار حاکمیت و بازیگران سیاسی، پرهیز از تعصب و لجاجت، تقدم منافع جامعه بر منافع فردی، گروهی و قبیله‌ای توسط حکومت و گروه‌های سیاسی و غلبه فرهنگ سیاسی مشارکتی بر انواع دیگر فرهنگ‌های سیاسی در جامعه، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

نظام حزبی و جامعه مدنی: میانگین اهمیت مؤلفه نظام حزبی رقابتی (وضعیت مطلوب) بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۴,۱ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر مؤلفه مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۵ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این مؤلفه است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های استقلال رأی و پرهیز از تأثیرپذیری از فضاها، کاذب، مقدم‌داشتن نظم عمومی بر منافع شخصی و حزبی، عدم طرح مطالبات غیرمنطقی خارج از توان ملی، برابری همه احزاب، گروه‌ها و اشخاص در پیشگاه قانون، پرهیز از تضعیف نهادهای قانونی نظام در جریان رقابت‌های سیاسی، پرهیز از رفتارهای افراطی و ساختارشکنانه خارج از قانون، عدم استفاده از دین در راستای منافع شخصی و حزبی و ابزاری برای حذف رقیب، التزام عملی احزاب، گروه‌ها و بازیگران سیاسی به دستورات اسلامی، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

نخبگان سیاسی: میانگین اهمیت شاخص نخبگان سیاسی در احزاب و دولت بر روی طیف ۱ تا ۵ برابر با ۳,۹ است، اما میانگین وضعیت موجود رقابت‌های سیاسی کشور از نظر شاخص مذکور طبق نظر نخبگان برابر با ۲,۵ است که حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در این شاخص است. در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های حفظ ارتباط نخبگان حزب با بدنه اجتماعی خود، پرهیز از نگرستن به رقیب سیاسی به چشم دشمن و تقویت و پرورش ظرفیت ائتلاف برای پرهیز از واگرایی، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع

یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این شاخص‌ها مطلوب نبوده و به‌عنوان نقیصه و نقاط آسیب‌پذیر محسوب می‌شود.

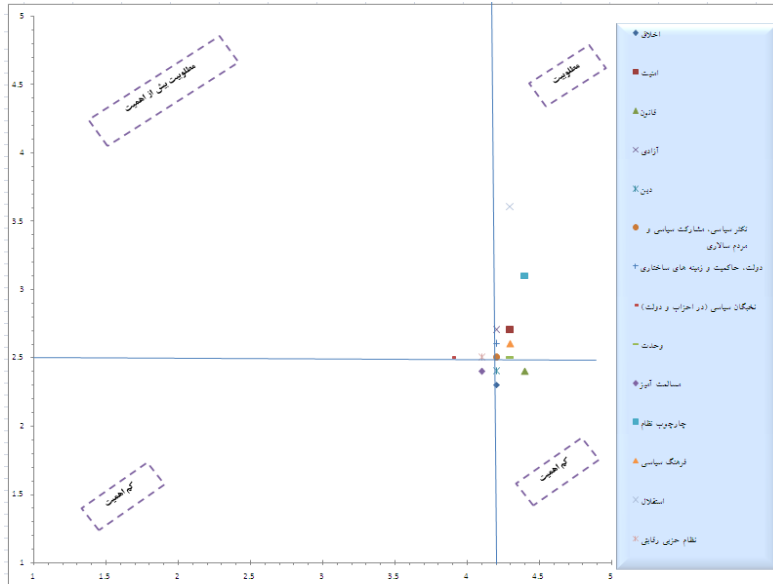
فرجام

در پاسخ به پرسش‌های تحقیق باید اظهار کرد که مؤلفه‌ها و شاخص‌های رقابت سیاسی مطلوب در جمهوری اسلامی ایران شامل: ۱- اخلاق ۲- امنیت ۳- قانون ۴- آزادی ۵- دین ۶- تکثر سیاسی، مشارکت سیاسی و مردم‌سالاری ۷- وحدت و وفاق ملی ۸- مسالمت‌آمیز ۹- در چارچوب نظام ۱۰- استقلال ۱۱- نظام سیاسی ۱۲- فرهنگ سیاسی ۱۳- احزاب و جامعه مدنی ۱۴- نخبگان سیاسی است و می‌توان نتیجه گرفت که هرچند میانگین اهمیت مؤلفه‌ها (وضعیت مطلوب) برابر با ۴,۲ از ۵ است، اما میانگین وضعیت موجود برابر با ۲,۵ از ۵ است (نگاره شماره ۱) و می‌توان گفت از نقطه متوسط طیف، پایین‌تر است و حاکی از شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب در عرصه رقابت‌های سیاسی کشور است. در مجموع بر اساس جدول و نمودار زیر می‌توان گفت مؤلفه‌های قانون‌مداری، اخلاق‌مداری، وحدت و دین‌مداری، اگرچه از دیدگاه نخبگان اهمیت زیادی در راستای وقوع یک رقابت سیاسی مطلوب دارد، اما وضعیت موجود در این مؤلفه‌ها مطلوب نیست و آسیب‌پذیر است؛ بنابراین حاکمیت و همه‌بازیگران سیاسی باید در راستای رفع نقیصه‌ها، آسیب‌ها و ارتقای این مؤلفه‌ها تلاش کنند.

نگاره شماره (۲) - ترسیم وضعیت مطلوب و موجود مؤلفه‌های رقابت سیاسی در ج.ا.ا

نام مؤلفه	وضعیت مطلوب (۱-۵)	وضعیت موجود (۱-۵)
اخلاق	۴,۲	۲,۳
امنیت	۴,۳	۲,۷
قانون	۴,۴	۲,۴
آزادی	۴,۳	۲,۷
دین	۴,۱	۲,۴
تکثر سیاسی، مشارکت سیاسی و مردم‌سالاری	۴,۲	۲,۵
نظام سیاسی	۴,۲	۲,۶
نخبگان (در احزاب و دولت)	۳,۹	۲,۵
وحدت	۴,۳	۲,۵
مسالمت‌آمیز	۴,۲	۲,۴
چارچوب نظام	۴,۴	۳,۱
فرهنگ سیاسی	۴,۳	۲,۶
استقلال	۴,۲	۳,۶
نظام حزبی رقابتی	۴,۱	۲,۵
میانگین	۴,۲	۲,۵

وضعیت رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران با توجه مؤلفه‌های مورد بررسی در این مقاله و با استفاده از مدل تحلیل «اهمیت/ عملکرد»، در نمودار زیر مشاهده می‌شود.

شکل (۱) - ماتریس اهمیت / عملکرد مؤلفه‌های رقابت سیاسی در ج.ا.ا

پی‌نوشت‌ها:

با توجه به مختصر بودن این نوشته، از ذکر جداگانه شاخص‌ها (گویه‌ها) خودداری می‌کنیم. همچنین برای هر مؤلفه، چند منبع به صورت نمونه ذکر شده است:

۱- اخلاق: (صحیفه امام، ج ۱۲: ۱۶۸) (بیانات در اجتماع عظیم مردم یزد ۱۳۸۶/۱۰/۱۲) (اصول قانون اساسی ج. ا. ا: ۲-۳-۱۵۴)

۲- امنیت: (صحیفه امام، ج ۵: ۵۱۸) (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۷۹/۰۱/۲۶) (اصول قانون اساسی: ۲-۳-۳۶-۳۷-۱۲۱)

۳- قانون: (صحیفه امام، ج ۱۴: ۴۱۳-۴۱۴-۴۱۵) (بیانات در حرم مطهر رضوی ۱۳۹۲/۰۱/۱) (اصول قانون اساسی: ۳-۱۹-۲۰)

۴- آزادی: (صحیفه امام، ج ۱۲: ۲۹۹-۳۲۴-۳۲۸) (بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۸۷/۲/۱۴) (اصول قانون اساسی: ۲-۳-۹-۱۲-۱۵-۲۳-۲۴-۲۶-۲۷-۴۳-۸۶-۱۷۵)

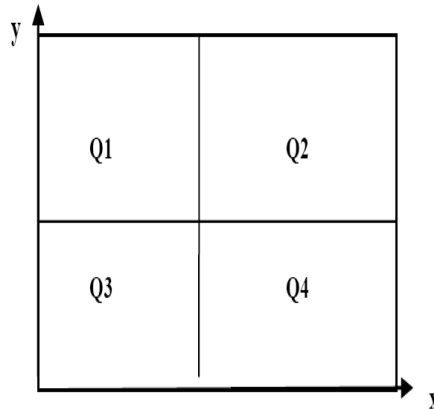
۵- دین: (صحیفه امام، ج ۱۳: ۳۶۵-۳۶۶-۳۶۸) (بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۸۰/۲/۲۸) (اصول قانون اساسی: ۴-۱۲-۲۴-۷۲-۱۰۵)

۶- تکثر سیاسی، مشارکت سیاسی و مردم‌سالاری: (صحیفه امام، جلد ۸: ۱۷۳ و ۲۴۷) (بیانات در دیدار مردم قم در سالروز قیام ۱۹ دی‌ماه ۱۳۸۶/۱۰/۱۹) (اصول قانون اساسی: ۳-۶-۷-۵۸-۵۹-۶۲-۸۹-۱۰۷-۱۱۴-۱۱۷-۱۳۳-۱۳۷-۱۲۲-۷۶-۸۹-۱۰۲-۷۱)

۷- وحدت و وفاق ملی: (صحیفه امام، ج ۷: ۱۸۷، ج ۹: ۲۰۹، ج ۱۲: ۱۳۷) (بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۸۰/۲/۲۸) (اصول قانون اساسی: ۳-۹-۱۱-۲۶-۱۰۰)

- ۸- مسالمت‌آمیز: (صحیفه امام، ج ۹: ۲۸۹، ج ۵: ۵۳۱-۵۳۳) (بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۲/۰۵/۱۵) (اصول قانون اساسی: ۶-۷-۱۴-۲۶-۲۷)
- ۹- در چارچوب نظام: (صحیفه امام، ج ۷: ۳۲۴، ج ۱۱: ۱۴۸) (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۸۸/۱۲/۰۶) (اصول قانون اساسی: ۳-۸-۲۴-۲۶-۲۷-۱۰۰-۱۰۵)
- ۱۰- استقلال: (صحیفه امام، ج ۱۵: ۲۱۷، ج ۱۱: ۱۴۹، ج ۱۶: ۵۲۱، ج ۱۷: ۱۲۵) (بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام ج. ا. ۱۳۸۵/۳/۲۹) (اصول قانون اساسی: ۲-۳-۹-۱۵۲)
- ۱۱- دولت و زمینه‌های ساختاری: (صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۲۸۴) (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضا هیئت دولت ۱۳۸۷/۶/۲) (اصول قانون اساسی: ۳-۱۹-۲۰) (دلآوری، همان: ۵۹) (پای، ۱۳۸۰: ۴۶۰)
- ۱۲- فرهنگ سیاسی مشارکتی: (صحیفه امام، ج ۱۵، ص ۲۱۷، ج ۱۱: ۱۴۹) (خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۸۸/۰۶/۲۰) (اصول قانون اساسی: ۳-۴۰) (وبر، ۱۳۷۴: ۴۵-۴۴)
- ۱۳- احزاب و جامعه مدنی: (صحیفه امام، ج ۴: ۴۳۲، ج ۱۱: ۱۴۷، ج ۵: ۴۴۹) (بیانات در دیدار با دانشجویان کرمانشاه ۱۳۹۰/۷/۲۴) (اصول قانون اساسی: ۳-۲۶-۲۷-۱۰۰) (هانتینگتون، ۱۳۸۰: ۳۸۷)
- ۱۴- نخبگان سیاسی: (صحیفه امام، ج ۸: ۴۶۴، ج ۱۳: ۴۸۱) (بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۸۰/۲/۱۱) (اصل قانون اساسی: ۱۲۱) (مارش و استوکر، ۱۳۷۸: ۳۶۰)
- (۲)- مدل IPA به لحاظ مفهومی، مدلی چندشاخصه است. (Kitcharoen, 2004) به منظور کاربرد این مدل، شاخص‌هایی که قرار است تحلیل شوند باید مشخص گردند. در واقع، اثر بخشی مدل IPA، به شدت وابسته به شاخص‌ها یا مؤلفه‌های تحلیلی آن است؛ بنابراین در هر حیطه‌ای، اولین گام در بهره‌گیری از مدل IPA، شناسایی مؤلفه‌ها در آن زمینه است. بدیهی است که استخراج مؤلفه‌های تحلیلی بر اساس روش‌شناسی و مفاهیم نظری یا رویکرد نظری معین، می‌تواند ضمن تقویت پشتوانه نظری مؤلفه‌ها، در خصوص نحوه شناسایی آنها، راهبردهای لازم را ارائه کند.
- در مدل IPA، هر مؤلفه از دو بعد اهمیت و عملکرد، مورد بررسی و سنجش قرار می‌گیرد. در این مدل، از معیار اهمیت برای مشخص کردن این‌که تخصیص منابع در کجا حیاتی‌تر است، استفاده می‌شود. (angel, Heffernan & megicks, 2008). داده‌های مربوط به میزان اهمیت و سطح عملکرد هر یک از آنها، با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری می‌شود. برای این منظور در مورد هر شاخص از افراد، دو سؤال میزان اهمیت شاخص مورد نظر و وضعیت موجود در آن شاخص (smith & castello, 2009) پرسیده می‌شود. از آنجاکه تحلیل جداگانه داده‌های بعد عملکرد و بعد اهمیت، به خصوص هنگامی که هر دو مجموعه داده‌ها، هم‌زمان مورد مطالعه قرار می‌گیرند ممکن است معنی‌دار نباشد، لذا داده‌های مربوط به سطح اهمیت و عملکرد شاخص‌ها، روی شبکه‌ای دوبعدی که در آن محور عمودی نشانگر بعد اهمیت و محور افقی نشانگر بعد عملکرد است، نمایش داده می‌شوند. (شکل زیر)

شکل (۲) - ماتریس اهمیت / عملکرد (ماتریس IP)

این شبکه دوبعدی، ماتریس اهمیت/ عملکرد یا ماتریس IP_۱ نامیده می‌شود. نقش ماتریس IP که در واقع از چهار قسمت یا چهار ربع تشکیل شده و در هر ربع، راهبرد خاصی قرار دارد، کمک به فرایند تصمیم‌گیری است (Angel & Heffernan & Megicks, 2008). از این ماتریس، برای شناخت درجه اولویت شاخص‌ها برای بهبود، استفاده می‌شود. تشکیل ماتریس IP مبتنی بر قواعد معینی است. در مدل IPA از میانگین داده‌های مربوط به سطح عملکرد و میانگین داده‌های مربوط به درجه اهمیت هر یک از شاخص‌ها، برای تعیین مختصات هر شاخص و نمایش آن در ماتریس IP استفاده می‌شود. به این ترتیب، با جفت‌شدن این دو مجموعه از مقادیر، هر یک از شاخص‌ها در یکی از چهار ربع ماتریس IP قرار می‌گیرند. نحوه خوانش ماتریس IP نیز بدین نحو است که ربع نخست ربع اشباع (یا اتلاف) است؛ بدین معنی که عملکرد مربوطه بیش از حد انتظارات است. ربع دوم ماتریس جایی است که عملکرد و اهمیت انتظارات دینفع منطبق بر هم بوده و بالاتر از میانگین اهمیت/ عملکرد کل قرار دارد. در این ناحیه، مطلوبیت به‌طور کامل جلب شده است. ربع سوم در اصطلاح ناحیه بی‌تفاوتی نامیده می‌شود. بدین معنی که شاخص مدنظر برای ذی‌نفع اهمیت چندانی نداشته و سیستم مربوطه هم در آن راستا تلاش خاصی نکرده است. مهم‌ترین ربع این ماتریس، ربع چهارم (Q4) است. در این ناحیه، انتظارات برآورده نشده است. این ربع معروف به حیطة ضعف (یا نارضایتی) می‌باشد. قرارگرفتن در این ناحیه بدین معنی است که اهمیت انتظارات بیشتر از میانگین اهمیت انتظارات کل بوده، ولی عملکرد سیستم در این حیطة پایین‌تر از میانگین عملکرد کل بوده است و این مسئله نارضایتی و نامطلوب‌بودن را به‌وجود می‌آورد.

در مدل IPA هر یک از شاخص‌ها، به اقتضای شرایط موجود می‌توانند درجه اهمیت متفاوتی را اختیار کنند. این ویژگی، مدل IPA را از انعطاف‌پذیری و مزیت بالایی برای ارزیابی شکاف‌ها برخوردار ساخته است. تحلیل چندبعدی، ارزیابی چندشاخصه، امکان تحلیل انفرادی و گروهی شاخص‌ها، انعطاف‌پذیری بالا، توانمندی در نشان‌دادن اولویت‌ها برای اقدامات اصلاحی، توانایی در نشان‌دادن نقاط قوت و ضعف، امکان تحلیل ترسیمی، جهت‌دهی به منظور تخصیص بهینه منابع و بسترسازی در تدوین راهبرد اصلاحی، همگی از خصوصیات مطلوبی هستند که مدل IPA را به ابزار تحلیلی اثربخش، برای

ارزیابی و آسیب‌شناسی جنبه‌های مختلف فعالیت‌های سیستم، بهره‌گرفت. در مدل IPA برای نشان دادن اینکه در کجا انتظارات به چه میزان برآورده شده است.

با استفاده از ماتریس اهمیت - عملکرد (ماتریس IP) می‌توان نظرات نخبگان در این تحقیق را در چهار حوزه زیر دسته‌بندی کرد:

حیطه فاقد مطلوبیت: چنانچه اهمیت یک شاخص بالا باشد، ولی وضعیت موجود ارائه‌شده، ضعیف ارزیابی شود، به معنای آن است که شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب وجود دارد و وضعیت مطلوب محقق نشده است. سیستم باید بیشترین تمرکز خود را در این ناحیه بگذارد تا شکاف مذکور را پر کند.

حیطه بی تفاوتی: چنانچه اهمیت شاخص برای فرد کم باشد و وضعیت موجود ارائه شده از سوی سیستم نیز، ضعیف ارزیابی شود؛ به معنای آن است که خدمت مذکور از نظر نخبگان اهمیت چندانی ندارد و به اصطلاح نخبگان نسبت به آن خدمت «بی تفاوت» هستند.

حیطه شغف (مطلوبیت بیشتر از اهمیت): چنانچه عملکرد سیستم در مواردی بیش از حد توقعات و انتظارات باشد، به این معنی است که وضعیت شغف حاصل شده است. شاخص‌هایی در این قسمت قرار می‌گیرند که میانگین آنها از میانگین اهمیت کل گویه‌ها کمتر است، اما میانگین عملکرد آنها بیشتر از میانگین عملکرد کل گویه‌هاست.

حیطه مطلوبیت: چنانچه اهمیت شاخص بالا باشد و عملکرد سیستم در ارائه خدمت مذکور نیز خوب ارزیابی شود، به معنای آن است که مطلوبیت فراهم شده است.

نکته مهم و قابل توجه در تحلیل یافته‌های تحقیق حاضر این است که باید دقت داشت قضاوت در مورد هر شاخص بر اساس مقایسه با گویه‌های همان شاخص صورت می‌گیرد و وقتی گفته می‌شود یک عاملی اهمیت کمتری دارد، به معنای این نیست که کلاً آن شاخص مهم نیست، بلکه (به دلیل اینکه مبنای قضاوت در مورد هر شاخص مقایسه با میانگین کل آن شاخص است) شاخص مربوطه نسبت به سایر شاخص‌های همان مؤلفه اهمیت کمتری دارد و چه بسا این شاخص در مجموع شاخص مهمی باشد. به عنوان مثال، وقتی گفته می‌شود شاخص تواضع و فروتنی اهمیت کمتری دارد، به این معناست که اگرچه این شاخص میانگین ۳,۶۱ کسب کرده که اهمیت بالاتر از متوسط نیز دارد، اما در مقایسه با میانگین سایر شاخص‌های مؤلفه اخلاق اهمیتش کمتر است و دلیلی بر عدم اهمیت شاخص تواضع و فروتنی نیست؛ بنابراین قضاوت در مورد اهمیت شاخص‌ها و همچنین عملکرد سیستم و بازیگران سیاسی در مورد شاخص‌ها نسبی است و ملاک قضاوت بر ایند نمرات سایر شاخص‌هاست.

منابع فارسی

احتشامی، نوشیروان (۱۳۸۵)، *گذار از بحران جانشینی*، ترجمه زهره پوستین‌چی و ابراهیم متقی، تهران: قومس.

ارجاع به بیانات مقام معظم رهبری. قابل دسترسی در: www.Khamene.ir

ارجاع به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. قابل دسترسی در:

http://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution

اشیری، سعید (۱۳۹۰)، *انتخابات ليله‌القدر نظام اسلامی*، تهران: انقلاب اسلامی.

افتخاری، اصغر (۱۳۷۸)، «چهره متغیر امنیت داخلی: بررسی نسبت امنیت داخلی با رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، دوره دوم، شماره ۴.

افتخاری، اصغر (۱۳۷۹)، «میثاق رقابت‌های سیاسی و مصلحت ملی»، همایش رقابت‌های سیاسی و امنیت ملی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

افتخاری، اصغر (۱۳۸۰)، *رقابت سیاسی در چارچوب: درآمدی بر نسبت رقابت سیاسی با سرانه ناامنی، رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

افتخاری، اصغر (۱۳۸۱)، *درآمدی بر خطوط قرمز در رقابت‌های سیاسی*، تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.

امینی، پرویز (۱۳۸۹)، *جامعه‌شناسی ۲۲ خرداد*، دهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در آینه واقعیت، تهران: ساقی.

ایوبی، حجت‌الله (۱۳۸۰)، «رقابت سیاسی و ثبات سیاسی»، مجموعه مقالات *رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز*، ج ۲، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

بشیریه، حسین (۱۳۸۱)، *دیباچه‌ای بر جامعه‌شناسی ایران دوره جمهوری اسلامی ایران*، تهران: نگاه معاصر.

پای، لوسین دلیو و دیگران (۱۳۸۰)، *بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی*، ترجمه غلامرضا خواجه‌سروی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

تاجیک، محمدرضا و دیگران (۱۳۸۱)، *رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۶)، *ولایت فقیه*، چاپ ششم، تهران: موسسه تنظیم و نشر امام خمینی.

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸)، *صحیفه امام*، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

خواجه‌سروی، غلامرضا (۱۳۸۲)، *رقابت سیاسی و ثبات سیاسی در جمهوری اسلامی ایران*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

خواجه‌سروی، غلامرضا (۱۳۸۵)، «چارچوبی برای تحلیل رقابت و ثبات سیاسی با نگاهی به تجربه جمهوری اسلامی ایران»، *دانش سیاسی*، سال دوم، شماره ۳.

دارابی، علی (۱۳۷۹)، *رویارویی اندیشه‌ها: مجموعه مقالات منتشرشده*، ج ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

دارابی، علی (۱۳۸۱)، *انتخاب هشتم: تحلیلی بر هشتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری*، تهران: سیاست.

دارابی، علی (۱۳۸۸)، *رفتار انتخاباتی در ایران: الگوها و نظریه‌ها*، تهران: سروش.

دارابی، علی (۱۳۹۲)، *جامعه‌شناسی انتخابات یازدهم*، تهران: همشهری.

دلاوری، ابوالفضل (۱۳۷۸)، *بررسی ریشه‌های خشونت و بی‌ثباتی سیاسی در ایران*، پایان‌نامه دکتری، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

- سویزی، علی محمد (۱۳۹۰)، *اخلاق انتخاباتی*، تهران: انقلاب اسلامی.
- شهرام‌نیا، امیرمسعود (۱۳۸۶)، *جهانی‌شدن و دموکراسی در ایران*، تهران: نگاه معاصر.
- ضابط‌پور، غلامرضا (۱۳۸۰)، «ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران معاصر»، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره ۱۶.
- ظریفی‌نیا، حمیدرضا (۱۳۷۸)، *کالبدشکافی جناح‌های سیاسی ایران*، تهران: آزادی اندیشه.
- عطارزاده، مجتبی (۱۳۷۸)، «دگرپذیری سیاسی و منافع ملی: جایگاه رقابت سیاسی ایران»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، پژوهشکده مطالعات راهبردی، دوره دوم، شماره ۴.
- فیرحی، داوود (۱۳۸۴)، «دولت: بحران مشروعیت و رقابت‌های سیاسی»، *فصلنامه فرهنگ اندیشه*، سال چهارم، شماره ۱۳.
- کریمی‌مله، علی (۱۳۸۰)، پتانسیل‌های منازعه و الزام‌های رقابت سیاسی در ایران: *مجموعه مقالات منتشرشده*، جلد اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مارش، دیوید و جری استوکر (۱۳۷۸)، *روش و نظریه در علوم سیاسی*، ترجمه امیرمحمد حاج‌یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- میرمحمدی، داوود (۱۳۸۰)، «رهیافت نظری تحلیل رقابت سیاسی و وفاق اجتماعی در ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*، سال سوم، شماره ۹.
- میرمحمدی، داوود (۱۳۸۱)، *رقابت سیاسی و مسئله وفاق اجتماعی: مجموعه مقالات*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- وبر، ماکس (۱۳۷۴)، *اقتصاد و جامعه*، ترجمه عباس منوچهری و دیگران، تهران: مولا.
- هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۵)، *سامان سیاسی در جوامع دست‌نخوش دگرگونی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علم.

منابع لاتین

- Persico, N, Pueblita, J. C., & Silverman, D. (2011), "Factions and political competition", *Journal of Political Economy*, Vol.119, No.2: 242-288.
- Roemer, J. E., & Roemer, J. E. (2009), *Political competition: Theory and applications*, Harvard University Press.